

SUMMARY

A. Vysselko. Methodological model of teaching process organisation in preliminary preparatory immersion programme.

The article is devoted to the description of methodological model of teaching process organisation in preliminary preparatory immersion programme that highlights the range and sequence of in-class and out-class learning activities to be done by students to develop their English skills of professional communication and to acquire professional content. Structure and content of microcourses of special disciplines, which are studied in English are characterized.

Key words: preliminary preparatory immersion, model, teaching processes, skills, abilities, productive and receptive modes of speech activities.

УДК 378.141

І. Я. Глазкова

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. Сковороди

ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ

У статті обґрунтовано педагогічну технологію формування у майбутнього вчителя компетентності запобігання і подолання бар'єрів у професійній діяльності. Зокрема, автор розкриває такі її елементи, як мета; етапи: пропедевтичний, діагностико-цільовий, інформаційно-теоретичний, етап набуття досвіду, корекційно-аналітичний; змістові компоненти: стимулююче-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, емоційно-почуттєвий, саморегулюючий, особистісний.

Ключові слова: бар'єр, технологія, компетентність, етап, змістовий компонент.

Постановка проблеми. Розвиток інноваційних процесів у системі освіти є основним чинником застосування технологічного підходу в зазначеній сфері. В цьому контексті ключовою є теза М. Поташника та ін., що цінності, цілі, провідні педагогічні й управлінські ідеї, постулати, парадигми необхідні, але без знання технологій вони не можуть бути здійснені і не дадуть очікуваного результату. Аналіз досліджень з проблем технологізації освіти дозволяє стверджувати про наявність великої кількості праць з означеної проблематики, однак залишається актуальною точка зору В. Загвязінського та ін., які підкреслюють, що фонд технологій помітно бідніший від фонду ідей.

Аналіз актуальних досліджень. У багатьох наукових джерелах звертається увага на еволюцію поняття «педагогічна технологія». Вказується, що трансформація поняття від «технології в освіті» до «технології освіти» і потім до «педагогічної технології» зумовлена зміною його змісту. Технологічний підхід, за М. Бершадським, майже за вікову історію свого становлення зазнав глибоких якісних змін, пройшовши три стадії розвитку: емпіричну – узагальнення і кристалізація досвіду успішних учителів за тривалий час на великих масивах учнів; алгоритмічну – проектування

детально жорстко детермінованих алгоритмів діяльності вчителя і учнів; стохастичну – проектування і оптимізація вірогіднісних алгоритмів управління діяльністю учнів. Їм відповідають свої покоління технологій [1, 7].

Технологія як категорія у світовій педагогічній науці спочатку стала вживатися як протиставлення існуючому вже поняттю «метод». Широко використовувати термін «технологія» (давньогрецьке – майстерність, мистецтво, вміння) в освіті почали в кінці 40-х років в основному по відношенню до використання індивідуальних засобів навчання. Вперше термін «педагогічна технологія» з'явився в 20-ті роки нашого століття у працях видатних учених з рефлексології і педології (В. Бехтерев, І. Павлов, А. Ухтомський).

У контексті практичної реалізації технології навчання і виховання вперше застосував поняття «педагогічна технологія» А. Макаренко. За кордоном цю проблему досліджував С. Френе. У 60-х роках це поняття у трактуванні категорії «педагогічна технологія» широко вживалось у зарубіжній педагогічній науці.

У 70-ті роки педагогічну технологію визначають як вивчення, розробку і застосування оптимізації навчального процесу на основі новітніх досягнень науки і техніки. В Україні вперше у 1979 році було опубліковано офіційне визначення поняття «педагогічна технологія» як комплексного інтегрованого процесу, який включає людей, засоби та способи організації діяльності для аналізу проблем планування, забезпечення, оцінювання та управління вирішенням проблеми, що охоплюють всі аспекти засвоєння знань».

У 50–60-ті роки широкого використання набули також поняття «технології освіти» та «технології навчання». Вони, в основному, пов'язувалися з програмованим навчанням та використанням у навчанні обчислювальної техніки. Цей період характеризується виникненням технологічного підходу, теоретичною базою якого була ідея програмованого навчання. Розроблялися аудіовізуальні засоби, спеціально призначені для навчальних цілей. Під технологіями навчання стали розуміти науковий опис педагогічного процесу, що неминуче веде до запланованого результату.

У 70-ті роки науковцями особлива увага приділяється трьом основним компонентам технології навчання: організації, методиці, спілкуванню. У 80-ті роки поняття технології навчання пов'язують із кількісними та якісними програмованими засобами, використанням засобів інтерактивного відео.

У 90-ті роки з'являються сучасні тлумачення «педагогічної технології» як:

- організації цілісного навчального процесу (Ю. Бондарчук);

- комплекс дій, засобів діяльності вчителя (система роботи викладача) (Н. Абашкіна, М. Паюл);
- проект визначеної педагогічної системи, що реалізується на практиці (В. Безпалько);
- компонент педагогічної майстерності (Н. Щуркова);
- реалізація технологічних процесів, що є визначеною системою технологічних одиниць, орієнтованих на конкретний результат (Б. Лихачов);
- опис цілісного педагогічного процесу або процесу з виділеними цілями й завданнями та вихідними даними (М. Касьяненко);
- модель, обґрунтована в логічній послідовності система, яка реалізується в практичній діяльності та містить такі взаємопов'язані елементи: мета навчання і зміст навчально-пізнавальної діяльності; елементи дидактичної системи та їх ієрархічна послідовність (принципи, правила навчання, форми, методи, засоби); методологічні основи процесу навчання; контингент викладачів та студентів (П. Олійник).

Педагогічні технології не можуть принципово відрізнятися від інших. Вони мають галузеві (професійні) особливості й у тому, якими методами і засобами оперують, і в тому, які матеріали використовують [5, 137–138].

М. Бершадський зазначає, що прийшов час для появи ще однієї наукової дисципліни – технології масових видів діяльності людини [1, 17].

П. Олійником запропонована класифікація сучасних технологій залежно від специфіки діяльності, де освітні технології віднесено до галузевих і розподілено на технології навчання і технології виховання. Він зокрема пише, що нараховується кілька видів навчання та їх педагогічних технологій: традиційного, програмованого, проблемного, модульного, ігрового, комп'ютерного, розвивального, інтенсивного, тьюторського, дистанційного навчання [5, 139–140]. Н. Маслова підкреслює, що технологія освіти – одна з соціальних технологій у сучасному світі. Вона виокремлює глобальні, інформаційні, впроваджувальні, політичні, освітні тощо соціальні технології [5, 178].

Г. Селевко виділяє також вертикальну і горизонтальну структуру педагогічної технології. Вертикальна структура педагогічної технології (ієрархія) має чотири супідрядні класи освітніх технологій (адекватні рівням організаційних структур діяльності людей і організацій).

1. Метатехнології становлять освітній процес на рівні реалізації соціальної політики в галузі освіти (соціально-педагогічний рівень). Це загальнопедагогічні (загальнодидактичні, загальновиховні) технології, які охоплюють цілісний освітній процес у країні, регіоні, навчальному закладі.

2. Макротехнології або галузеві педагогічні технології: охоплюють діяльність у межах будь-якої освітньої галузі, області, напрямі навчання або виховання, навчальної дисципліни (загальнопедагогічний і загальнометодичний рівень).

3. Мезотехнології або модульно-локальні технології: становлять технології, які здійснюють окремі частини (модулі) навчально-виховного процесу або спрямовані на вирішення часткових, локальних дидактичних, методичних, виховних задач.

4. Мікротехнології – це технології, які направлені на вирішення вузьких оперативних задач, що відносяться до індивідуальної взаємодії або самовпливу суб'єктів педагогічного процесу.

Горизонтальна структура педагогічної технології має три основні аспекти:

1. Науковий: технологія є науково розробленим (або тим, що розробляється) рішенням певної проблеми, яка базується на досягненнях педагогічної теорії або практики.

2. Формально-описовий: технологія є моделлю, описом цілей, змісту, методів і засобів, алгоритмів дій, що застосовуються для досягнення запланованих результатів.

3. Процесуально-діяльнісний: технологією є сам процес діяльності об'єктів і суб'єктів, їх цілепокладання, планування, організація, реалізація цілей і аналіз результатів [6, 5–8].

С. Бондар пише також, що будь-яка технологія навчання має певні етапи:

1. Визначення чіткої системи цілей, що формуються, як правило, через результати навчання.

2. Конструювання навчального циклу, яке передбачає: а) діагностику рівня навченості учнів, їх здібностей, можливостей; б) розподіл навчального матеріалу на окремі навчальні (змістові) одиниці (модулі, блоки); в) організацію навчання відповідно до поставлених цілей; сукупність навчальних процедур; способи корекції на основі зворотнього зв'язку; г) усвідомлення учнями критеріїв оцінювання результату (поточного, підсумкового).

3. Реалізація запланованих завдань: мотиваційна підготовка, розуміння мети, усвідомлення і відтворення способу дій і забезпечення зворотнього зв'язку в керівництві навчальною діяльністю, поточне коригування.

4. Контроль, оцінка й аналіз результатів діяльності учнів.

5. Повторне відтворення циклу без змін або з коригуванням [3, 906–907].

Мета статті полягає в узагальненні дефініцій «педагогічна технологія», «технологія навчання», «технологія освіти», «дидактична технологія» та обґрунтуванні ключових засад технології формування у майбутнього вчителя компетентності запобігання та подолання бар'єрів.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження, присвяченого проблемі формування у майбутнього вчителя компетентності запобігання і подолання бар'єрів, останню визначаємо як складне інтегроване, динамічне утворення особистості, що є результатом професійної підготовки та містить такі змістові компоненти: мотиваційно-стимулюючий, когнітивний, діяльнісно-практичний, емоційно-почуттєвий, саморегулюючий та особистісний. Таким чином, в означеному контексті обґрунтовуємо педагогічну технологію формування компетентності запобігання і подолання бар'єрів (син. бар'єрна педагогіка – *І. Я. Глазкова*), яку визначаємо як системне планування, застосування та діагностику таких складових: мети; послідовності етапів (пропедевтичний, діагностико-цільовий, інформаційно-теоретичний, етап набуття досвіду, корекційно-аналітичний); змістових компонентів (стимулююче-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-практичний, емоційно-почуттєвий, саморегулюючий, особистісний); стратегій; тактик; способів; прийомів; критеріїв та показників.

Розглянемо мету, етапи та змістові компоненти як елементи технології більш детально. Грунтуючись на визначенні стверджуємо, що технологія планується, впроваджується та діагностується поетапно. Звичайно, поділ на етапи є умовним, оскільки не можна чітко розмежувати час завершення одного етапу та початок іншого, це зроблено для того, щоб прослідкувати послідовність дій учасників зазначеного процесу та відстежити динаміку, окрім того, етапи є взаємозалежними і передбачають таку чітку послідовність упровадження: діагностико-цільовий, інформаційно-теоретичний, етап набуття досвіду, корекційно-аналітичний.

Паралельно зазначаємо, що формування змістових компонентів бар'єрної компетенції здійснюється впродовж кожного з етапів шляхом реалізації його змісту, проте на діагностико-цільовому етапі спостерігається підвищена увага до формування стимулююче-мотиваційного компоненту, на інформаційно-теоретичному – до когнітивного компоненту, на етапі набуття досвіду – до діяльнісно-практичного, емоційно-почуттєвого та особистісного компонентів, на корекційно-аналітичному етапі – до саморегулюючого компоненту. Такий підхід дозволяє приділити достатньо уваги кожному змістовому компоненту та висвітлити заходи, спрямовані на його формування. Особливої уваги заслуговує підготовка викладачів до формування бар'єрної компетенції майбутнього вчителя, тому доцільно говорити про

пропедевтичний етап технології формування бар'єрної компетенції, що передує іншим етапам. Зміст етапу спрямований на ознайомлення викладачів із концепцією бар'єрної педагогіки (її сутністю, принципами, основними категоріями), типологією бар'єрів навчальної діяльності студентів і педагогічної діяльності вчителів, формування вміння регулювати та контролювати власний емоційний стан; обирати найбільш оптимальну стратегію (запобігання, подолання або створення бар'єру) відповідно до ситуації навчального процесу і, відповідно, тактику, спосіб і прийоми.

Для реалізації змісту пропедевтичного етапу використовуються такі форми й методи роботи: тренінгові заняття, міні-лекції, групові та індивідуальні консультації, бесіди, семінари, взаємоконсультування, взаємовідвідування і взаємоаналіз занять. Результатом реалізації змісту цього етапу є готовність викладачів до формування бар'єрної компетенції студентів.

Діагностико-цільовий етап технології забезпечення бар'єрної компетентності передбачає: визначення різних видів бар'єрів навчальної діяльності за допомогою методів: спостереження, анкетування, шкалювання, діагностичних бесід, тестування, самоаналіз, самооцінка, експертна оцінка тощо, а також аналіз їх причин, і, відповідно, визначення цілей.

Спостереження дозволяє педагогові не тільки зібрати потрібну та корисну інформацію про особливості поведінки учнів, але й простежити динаміку їхнього особистісного розвитку, що втілюється в якісних змінах психіки. Незважаючи на зовнішню простоту використання, цей метод насправді вимагає серйозної професійної підготовки й знань. Основна його складність полягає в тому, щоб виділити у поведінці головне та не підмінити реальний факт власною інтерпретацією, тому дослідження сфер індивідуальності студентів повинно включати й інші діагностичні методи.

Надійним методом діагностики є тестування, що дозволяє зробити висновки про рівень інтелектуального розвитку студента, його особистісних характеристик, виявити особливості мотивації, потреб, інтересів, емоцій тощо.

Метод аналізу продуктів діяльності, разом з іншими методами, дає чітке уявлення про рівні сформованості психічних сфер.

Слід зазначити, що діагностико-цільовий етап передбачає не лише діагностику, друга половина його назви відтворює сукупність загальних, проміжних і часткових цілей, що утворюють цілу взаємопов'язану систему.

Загальні цілі відбивають суспільні потреби в становленні такої людини, яка здатна до співпереживання, компетентній і відповідальній за власні дії у професійному й культурному житті, вміє орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях, розбиратися в мотивації вчинків оточуючих, вміє вирішити ділові й

побутові конфлікти, володіє навичками спілкування. Взявши до уваги обґрунтовану класифікацію бар'єрів навчальної діяльності студентів, виділимо відповідні загальні цілі формування бар'єрної компетентності:

– *стимулююче-мотиваційний компонент* – формувати в студентів ціннісне відношення до навчання, прагнення до оволодіння професійними знаннями, практичними вміннями й навичками, потребу одержання нової інформації, потребу в саморозвитку, збагаченні соціального й професійного досвіду в процесі навчання, прагненням вийти зі скрутних ситуацій, бажанням змінити себе, подолати «комплекси»;

– *когнітивний компонент* – формувати самостійність, креативність, гнучкість мислення, розвиток уяви, вміння планувати діяльність, ухвалювати відповідні рішення для досягнення мети;

– *емоційно-почуттєвий компонент* – формувати в студентів навички керування своїми емоціями, аналізу життєвих ситуацій, усвідомлення власної поведінки й станів інших людей, вміння емпатії, вміння поводитися в складних життєвих ситуаціях, при необхідності мобілізувати свої індивідуальні та особистісні ресурси, розвиток самовладання;

– *діяльнісно-практичний компонент* – формувати вміння слухати і чути, йти на компроміси, спільно працювати й ухвалювати рішення;

– *саморегулюючий компонент* – формування навичок самооцінки результатів діяльності, аналізу ситуацій та власних дій, вміння бачити причину невдач не лише в інших, але й у собі, розуміти й оцінювати власні можливості, усвідомлювати свої думки, дії;

– *особистісний компонент* – формування бар'єростійкості та бар'єропревентивності як якостей особистості.

Що стосується **проміжних** цілей формування бар'єрної компетентності студентів, ми їх визначаємо як конкретні цілі роботи в групі на кожному занятті, вони полягають у розробці спеціальних вправ, завдань, ситуацій, що забезпечують досвід запобігання, подолання та штучного створення різних бар'єрів, що виникають у процесі навчання.

Визначення **часткових** цілей формування бар'єрної компетентності ґрунтується на твердженні Т. Вербицької, яка зазначає, що бар'єр – явище індивідуальне, причини його виникнення залежать від індивідуальних особливостей психічного розвитку кожного студента, його подолання або запобігання неможливо забезпечити діями одного лише викладача, якими грамотними б вони не були [2]. Учасності студента в цьому процесі повинна приділятися пріоритетна увага. Тому часткову мету технології вбачаємо в забезпеченні активності студентів як рівноправних учасників навчального

процесу шляхом створення сприятливої атмосфери співробітництва, довіри, неупередженого відношення, щирої зацікавленості їхніми справами й проблемами, готовності надати допомогу у вирішенні проблем тощо.

Перейдемо до розгляду *інформаційно-теоретичного* етапу технології. Ефективність технології залежить від розуміння суб'єктами навчального процесу сутнісних характеристик, механізмів, функцій бар'єрів, а також стратегій, тактик, способів, умов, прийомів, методів і механізмів їх подолання, запобігання та штучного створення. Вище сказане дозволяє вважати, що ефективність упровадження технології забезпечується системою спеціальних знань як викладачів, так і студентів, тобто основне завдання цього етапу – ліквідація прогалин у знаннях за допомогою прослуховування лекцій, читання та аналізу літератури, самоосвіти тощо.

Окрім знань, технологія передбачає оволодіння системою вмінь, навичок, досвіду подолання, запобігання та штучного створення бар'єрів навчальної діяльності, формування яких забезпечується на етапі *набуття досвіду*.

Корекційно-аналітичний етап технології передбачає здійснення самоаналізу та самооцінки, отримання та осмислення зворотного зв'язку від викладача та інших членів групи про успішність своїх дій; формування здатності неупереджено та об'єктивно оцінювати результати власної діяльності, саме він дозволяє систематично і послідовно коригувати діяльність.

Процес формування компетентності запобігання та подолання бар'єрів є суперечливим і динамічним, тому учасникам навчального процесу обов'язково необхідно знати про зміни, які відбуваються в їхніх особистих досягненнях, щоб потім їх врахувати при плануванні подальшої роботи. Технологія передбачає *вхідну діагностику* (як викладачів, так і студентів), що надає дані про обізнаність суб'єктів навчального процесу про бар'єр як педагогічне явище та способи, механізми, тактики, методи його подолання, запобігання та штучного створення, а також *підсумкову діагностику*, що демонструє результати й ефективність впровадженої технології формування бар'єрної компетентності. По завершенні кожного з етапів відбувається *підсумковий контроль* за допомогою форм і методів, що органічно вписуються в логіку навчального процесу, тобто форми та методи навчання можуть трансформуватися в форми та методи контролю. До форм підсумкового контролю можна віднести: контрольні роботи, тестування, бесіди, спостереження, участь у творчій роботі, конкурсах тощо. Форми та методи контролю дають необхідну інформацію про рівень оволодіння студентами знаннями, уміннями, якостями і дають змогу

з'ясувати, що саме викликає труднощі.

Особливої уваги заслуговує *поточний контроль* за виконанням кожного із етапів, оскільки саме він визначає хід подальшої роботи, яка може здійснюватися у двох напрямках: повторне вивчення та закріплення опрацьованого матеріалу, з необхідними уточненнями та доповненнями або перехід до наступного етапу формування бар'єрної компетентності. Крім того, це дозволяє індивідуально підійти до кожного студента, врахувавши його можливості, уточнити та доповнити форми і методи роботи з тими, хто показав незадовільні результати. Поточний контроль, по-перше, зорієнтований на відстеження зрушень у формуванні бар'єрної компетентності, по-друге, сприяє визначенню потенційних можливостей розвитку складників бар'єрної компетентності. На кожному етапі передбачена підсумкова діагностика його результатів, якщо отримані результати задовільні – відбувається реалізація наступного етапу, за умови незадовільних результатів, – необхідно здійснювати корекцію.

Висновки. Отже, запропонована технологія формування у майбутнього вчителя компетентності запобігання і подолання бар'єрів має такі ознаки, як концептуальність, що зумовлена методологічним і теоретичним підґрунтям; системність, що забезпечується цілісністю мети, змісту, засобів, результатів; процесуальність (форми і методи педагогічного процесу, діагностика).

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній апробації відповідних стратегій і тактик запобігання та подолання бар'єрів, що є складовими технології формування у майбутнього вчителя компетентності запобігання і подолання бар'єрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бершадский М. Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии / М. Е. Бершадский, В. В. Гузеев. – М. : Центр «Пед. поиск», 2003. – 256 с.
2. Вербицкая, Т. И. Педагогические условия преодоления психологических барьеров у студентов в процессе обучения иностранному языку : дис. ... канд. пед. наук / Татьяна Игоревна Вербицкая. – Калининград, 2003. – 183 с.
3. Енциклопедія освіти / АПН України ; [голов. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Маслова Н. В. Ноосферное образование : [монография] / Н. В. Маслова. – М. : Ин-т холодинамики, 2002. – 338 с.
5. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : [навч. посіб.] / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко [та ін.] ; за ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. – К. : Вища шк., 2003. – 323 с.
6. Селевко Г. К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 288 с.

РЕЗЮМЕ

И. Я. Глазкова. Технологические основы формирования у будущего учителя компетентности предотвращения и преодоления барьеров.

В статье обоснована педагогическая технология формирования у будущего учителя компетентности предотвращения и преодоления барьеров в профессиональной деятельности. В частности, автор раскрывает такие ее элементы, как цель; этапы: пропедевтический, диагностико-целевой, информационно-теоретический, этап приобретения опыта, коррекционно-аналитический; содержательные компоненты: стимулирующе-мотивационный, когнитивный, деятельностно-практический, эмоционально-чувственный, саморегулирующийся, личностный.

Ключевые слова: барьер, технология, компетентность, этап, содержательный компонент.

SUMMARY

I. Glazkova. Technological principles of forming of a future teacher competence to prevent and overcome barriers.

The pedagogical technology of the future teacher competence in preventing and overcoming barriers in professional activities is justified in the article. In particular, the author reveals the elements as a goal; stages: introductory, diagnostic and targeted, information-theoretical stage learning, correction and analytical, the content components: stimulating, motivational, cognitive, action-practical, emotional and sensual, self-regulating, personal.

Key words: barrier, technology, competence, stage, content component.